Az egyén a társadalomban.

Írta: TORKOS LÁSZLÓ.

Ismert dolog, hogy minden élet a természetben egyes lények alakjában jelenik meg. A faji fogalmak csak terjedelműkben, mint sok hasonló lény összesége, tüntetnek fel életet, tartalmokra nézve nem egyebek, mint gondolati elvonások s egybefoglalások. Bármily elenyésző semminek látszik ennélfogva valamely egyes lény a végtelen természet háztartásában, bizonyos jelentőséget még sem lehet tőle megtagadni. Igazi jelentőséget azonban főleg azoknak az egyes lényeknek lehet tulajdonítani, melyekben az élet tudattal párosul, s így mindenek felett az embereknek, kik a föld lényei közt tudatosság tekintetében is első helyen állanak.

Ha a búzaföldet rozsda lepi meg, bármily kellemetlen lehet a dolog a gazdának, sem az egész földet, sem a megtámadott kalászokat nem zavarja érzéketlenségökben; míg ha ló vagy tehén esik valamely nyavalyába, ez nemcsak a bírtokosra nézve kellemetlen, szenved tőle az illető beteg is, sőt, ha a betegség ragadós, az őt környező többi jószágra nézve is lesújtó hatása lehet, ha előzetesen nem kínozza is úgy a félelem, mint sok embert járványos betegségek alkalmával. S mennyivel nagyobb jelentőség tulajdonítható az egyénnek az emberiségben, hol minden egyes egy egész kis világ magában, melynek, tudata nemcsak saját testi-lelki állapotának, hanem környezetének s az őt magában foglaló közösségnek üdvét, terhét is viseli!

Nagy tévedés volna ugyan ebből azt a következtetést vonni le, hogy a társadalomnak az egyének s egyéni érdekek szolgájának kell lenni; annyi azonban bizonyos, hogy egészségesnek csak ott mondható a társadalom, ahol a köl-

csönhatás egyén és társadalom közt a lehető legteljesebb^ s minden áldozat az egyik részről a másik részről gyümölcsözővé válik számára.

A legfontosabb feladatok közé tartozik ennélfogva azoknak a kérdéseknek megfejtése, milyen állást foglal, illetőleg foglalhat el az egyén a társadalomban, milyen hatással vannak az egyének a társadalomra s a társadalom az egyénekre.

Hogy a társadalomra nézve rendkívül fontos, milyenek az egyének, melyekből összessége áll, az csak akkor szorulna bizonyításra, ha egyáltalában gondolhatnánk olyan egészet, melyben részei minőségének semmi jelentősége sincsen. Lehet ugyan valamely egész (pl. gépezet) hibás, használhatatlan teljesen hibátlan részek mellet is, ha a részek egybefoglalása, vagy egymáshoz való viszonya nem olyan, amilyennek lennie kell; de hogy hibás, gyenge részekből, czéljának teljesen megfelelő egész volna alkotható, azt csak elgondolni is képtelenség, így mindennemű társadalmi közösség is aszerint felelhet meg inkább vagy kevésbbé rendeltetésének, amint tagjainak nagyobb része testi, lelki s erkölcsi tekintetben magasabb vagy alacsonyabb fokon áll.

Ugyancsak szánalomra méltó az olyan társadalom, melynek tagjai nagyobbrészt satnyák, vagy éppen nyomorékok, kik a legjobb akarattal sem tölthetnek be bármily állást úgy, mint az ép, egészséges testűek, s hol alapos műveltség, becsületesség, munkaszeretet s kötelességérzés csak elvétve található, ellenben mindent ellepve burjánzik a tudatlanság, babona, önkény, tunyaság és féktelen élvezetvágy. Lehetnek-e az ilyen társadalomban képzett, lelkiismeretes tanítók, kik a tudatlan s erkölcsileg sülyedt tömeget állatiságából felemelnék, áldozatra kész, önzetlen közhasznú intézetek a szükség és nyomor enyhítésére, bölcs, buzgó s igazságos bírák és elöljárók, kik a gondjaikra bízottakat önkény s erőszak ellen megvédnek s a jogok uralmát mindenütt egyenlő mértékben biztosítanák. Azt mondja a német: akinek Isten hivatalt ad, annak észt is ad hozzá. De kérdés, ad-e hozzá becsületességet, ügybuzgalmat s kötelességérzetet is, s ezek nélkül – tudvalevő dolog – az ész több rosszat tehet, mint jót. A tapasztalat bizonyítja, hogy még a szellemi s erkölcsi műveltség magas fokán álló társadalmakban sem mindenütt azok jutnak a leg-

jelentékenyebb, legtágabb hatáskörű állásokhoz, kik arra minden tekintetben a legalkalmasabbak és legérdemesebbek, sőt ahol alaposan képzett, lelkiismeretes és önérzetes egyének mindenre kész ügyes – bár felszínes – kapaszkodókkal kerülnek szembe, ott majdnem mindig az utóbbiak kerekednek felül. Mennyivel inkább történhetik ez az olyan társadalomban, hol a szellemileg és erkölcsileg kiváló egyének a ritka jelenségek közé tartoznak s a lelketlen kapaszkodóknak a műveltségben mélyen alattok állók tömegében még könnyebb az érvényesülés, mint a műveltebb társadalomban! Elsősorban saját érdekeit szolgálja tehát a társadalom – nemcsak az egyénekéit –, ha nagy gondot fordít arra, hogy tagjai közt minél kisebb számban legyenek a szerzett vagy örökölt nyavalyák s a nyomasztó ínség munkára képtelen nyomorékai s ha a szellemi és erkölcsi műveltség minél tágabb körben való elterjedésére s megerősödésére semmi áldozatot nem kiméi.

Elaggott, magukkal tehetetlen szűkölködőket eltartani s gyámolítani erkölcsi, emberbaráti kötelesség; de a szegény- és egészségügy czélszerű szervezése által arról gondoskodni, hogy a munkabíró szegények tisztességes megélhetéshez, szükséges keresethez jussanak s a munkakerülő korhelyek és csavargók munkára kényszeríttessenek, hogy még életre képes betegek – gazdagok, szegények egyaránt – orvosi segélyben részesüljenek s járványok nagy mértékben való elterjedésének minden lehető eszközzel eleje vétessék; mindez a társadalomnak saját maga iránti kötelességei közé tartozik. Sőt még ennél is több. A jövendő nemzedékeket sem zárhatja ki teljesen gondjaiból az öröklött bajok lehető korlátozása által. Egyházi és világi törvények egyaránt tiltják a nagyon közeli rokonok közötti házasságot, mert az ilyen házasságokból tapasztalat szerint satnya ivadékok származnak s a társadalmi érdek szempontjából azt sem lehetne kárhoztatni, ha ez a korlátozás a nem rokon gyenge, főleg öröklött bajokban sinlődő egyénekre is kiterjesztetnék, bár egyesekre nézve érzékeny sérelmet foglalna magában.

A testet, lelket megrontó fajtalan életmód s iszákosság ellen is főleg ebből a czélból küzd, – az általános erkölcsi szempont mellett – az érdekeit jól felfogó társadalom; hat-

hatosán sürgetve s előmozdítva egyszersmind a testedzés mindennemű módját családban s iskolában egyaránt. Ilyen szempont alá esik végül az »egyke«-mozgalom s a magzatelhajtásra vonatkozó törvény, mert semmiesetre sem szolgálhat a társadalom erősbülésére, ha tagjainak száma gyarapodás helyett csökken.

Sajnos, hogy ilynemű közérdekű intézkedéseiben a társadalom nem ritkán ellenkezésbe jut önmagával. A megélhetés és családfenntartás folytonos nehezbítése, az állami s társadalmi terhek rohamos emelkedése bizonyára nem könnyítik azok munkáját, kik a népesedést csökkentő káros üzelmek ellen dolgoznak. S az alkoholismus ellen hogy küzdhet komolyan az a társadalom, melynek a szeszadó egyik igen jelentékeny jövedelmi forrása?

Sok szó esik újabb időben a gyermekvédelemről s a gyermek jogáról és ami még örvendetesebb, buzgó munkásságot is fejt ki a társadalom, hogy a nyomorban élő, vagy magukra hagyott gyermekeket számára megtartsa. Valóban alig is fejthet ki a társadalom üdvösebb tevékenységet, mint amely a gyermekvédelemben nyilvánul. Ahol nem gondoskodnak arról, hogy a bűnben vagy nyomorban fogamzott gyermekek a társadalom hasznos tagjaivá legyenek, ott a legkisebb baj, ha az ilyen gyermekek minél nagyobb számban elpusztulnak, mert felnőve legnagyobb részök nemcsak terhére lesz a társadalomnak, hanem ellenségévé is, kiknek megfékezésére erejének nagy részét el kell vesztegetnie.

Ami a szellemi mívelődés általános elterjedésének a társadalmi életre való hatását illeti, arra nézve a vélemények nagyon eltérők. Mindig voltak és vannak olyanok, akik hiszik és hirdetik, hogy a nagy tömegek felvilágosítása, az olvasás és irás minél szélesebb körben való elterjedése a társadalomra nézve inkább káros, mint üdvös hatású. Szerintük a míveltség alacsonyabb fokán állók az olvasmányokból, melyek közül az idegizgatók s lázítók a legkapósabbak, lelki táplálék helyett mérget szívnak, melynek káros hatása daczos követelődzésben s engedetlenségben, dologkerülésben s élvezethajhászatban mutatkozik. Innen származnak azután az urak és szolgák, munkaadók és munkások, elöljáróság és alattvalók közötti sokszoros összeütközések, nagy károkat okozó munkaszüne-

tek s ezek nyomán járó drágaság, mind megannyi betegségei a társadalmi életnek.

Ez a felfogás, úgy hiszem, nem lehet teljesen elfogulatlan gondolkodás eredménye. Daczos követelődzők s engedetlenek nem voltak-e mindig, mióta az emberek nagyobb közösségben élnek együtt? Egyetlenségek, lázongások nem fordulnak-e elő ott is, hol a tömeg buta tudatlanságba van elmerülve? S ha volt idő, midőn urak és szolgák, elöljárók és alattvalók között nem fejlődtek ki gyakran nagyobb ellentétek, nem volt-e ennek oka főleg az, hogy szabad honpolgárok helyett elnyomók és elnyomottak állottak egymással szemben, mely állapotok megváltozásának általános társadalmi érdekek szempontjából csak örülni lehet. Ami az izgatókat s lázítókat illeti, nem szorulnak azok írott betűkre s olvasni tudó tömegre, elérik czéljukat élőszóval is, melynek megértésére nincs szükség a betűk ismeretére s a kártékony hatást, melyet izgató s lázító iratok 'könnyen felizgatható lelkekre tesznek, ellensúlyozhatják, leronthatják nemes irányú iratok, melyek keletkezéséről s minél általánosabb elterjesztéséről a vezető köröknek gondoskodniuk kell. Nem jegyezhető pusztán az olvasni és irni tudás s általában a felvilágosodás rovására a sok helyt tapasztalható henye dologkerülés és élvezethajhászat sem, száz meg száz forrást nyit számukra a belőlük élő üzérkedés s kikben ezek a tulajdonságok megvannak, semmiesetre sem követnek el nagyobb bűnt, ha kötelességeikhez s anyagi állapotukhoz nem kellő arányban álló időt olvasgatásnak vagy színházlátogatásnak szentelnek, mintha ugyanannyit üres tereferével, játékkal vagy tivornyázással töltenének el.

Hiába hivatkoznak a tapasztalatra azok, akik a civilisatió nyomában járó társadalmi bajokat főleg a felvilágosodás s szellemi mívelődésből fakadnak, mely legfeljebb táplálékot nyújt egyes meglevőknek, azonban viszont másoknak enyhítésére szolgál. Hogy még a szellemileg legelőhaladottabb társadalomban is tömérdek bajjal kell küzdeni, annak főoka az, hogy a szellemi mívelődéssel az erkölcsi semmiképp sem tud lépést tartani s e visszás állapot orvoslására nincs a társadalomban sem kellő akarat, sem kellő erő. Hogy is akarhatná a tömeg erkölcsi sülyedtségében az olyan állapotok megváltoztatását, melyek indulataiknak s törekvéseiknek sok tekin-

tétben kedveznek s a nemesebben érzők, erkölcsi eszmékért küzdők csekély száma hogy fejthetne ki elég erőt az ellenkező törekvésekkel szemben, melyeknek harczosaiban rendszerint nagyobb a merészség s elszántság, mint a tiszta, komoly erkölcsiségnek többnyire szerényebb, érzékenyebb híveiben. S a nehézség nem is csupán ebben rejlik. Az erkölcsi nevelés általában sokkal nehezebb feladat, mint a tanitás, az értelem mívelése egyesekben úgy, mint tömegekben; azért nagy szerencse a társadalomra nézve, ha lelkes, nemes, törekvésű tagjai közt mindig találkoznak olyanok is, kikben a nemes erkölcsi törekvések kitartó erővel s bátorsággal párosulnak. Mert, ha fontos a társadalomra nézve tagjainak testi épsége s értelmi fejlettsége, úgy még fontosabb reája nézve azon tiszta erkölcse, »mely – mint BERZSENYI mondja – ha elvész, Róma ledűl s rabigába görbed.«

Ez áll az erkölcsiségről, nemcsak a nemi életre való vonatkozásában, – melynek fontosságáról a társadalomra nézve fentebb, már volt szó, – hanem főképp olyan erkölcsi tulajdonságokról, melyek a társas együttlétből fakadnak s teljes értékök szerint csak benne érvényesülhetnek, amilyenek a becsületesség, megbízhatóság, igazság- és kötelességérzés, szorgalom, jótékonyság stb. Amely társadalomban fenn és alant ilyen erények honosak, ott biztosítva vannak az együttműködés áldásai, míg ahol velők csak kivételképpen lehet találkozni, ott beteges állapotok uralkodnak a társadalmi élet minden ágában, melyek előbb-utóbb halálosak is lehetnek.

Amily fontos a társadalomra nézve, hogy milyen egyénekből áll mint összeség, éppen olyan fontos viszont az egyénekre nézve, hogy milyen a társadalom, melynek kebelébe tartoznak. Már maga a társas együttlét közössége – bármilyen legyen különben – megmérhetetlen befolyással van az egyes emberekre, mely egész testi-lelki életökre kihat s őket teljesen mássá alakítja át, mint aminőkké mint elkülönített, csak családi közösségben élők fejlődnének.

Legszembetűnőbb ez a befolyás a szellemi életre, melynek az emberek egymással való érintkezése a leghathatósabb előmozdítója. Még a legkezdetlegesebb társadalomban is fejlesztőleg hat az egyesek értelmére s érzelmeire a baráti vagy ellenséges viszony másokkal s mily óriási ez a befolyás a

míveltség magas fokán álló társadalomban, hol a szellemi mívelődés mindennemű eszközei az egyeseknek rendelkezésükre állanak! Mit gondolkodó s kutató elmék évszázadokon és ezredeken át nehéz munkával napfényre hoztak, minek megértésére számtalan bölcs hosszú éveken át hasztalan törekedett, míg végre – néha szerencsés véletlen által – a titok felderült, abból a szellemi kincsből a mívelt társadalom minden tehetséges és törekvő tagja aránylag rövid idő alatt tömérdeket elsajátíthat magának. Mily szűk körre szorítkoznának az emberek ismeretei, ha elkülönítve élnének egymástól s mindent csak saját tapasztalataikból meríthetnének, mily széjjel nem oszlatható ködbe burkolva maradnának előttük mindazok az igazságok, melyek csak sok mély elme fáradozásai által voltak felderíthetők.

Nagy és sokirányú befolyása van a társaséletnek az ember érzelmi világára is. Számtalan szunnyadó érzelmet - nemeset, nemtelent egyaránt – kelt életre, melyek a magában, elszigetelten élők lelkében soha fel nem ébrednének, számtalannak nyújt táplálékot, melyek társadalmi élet nélkül csirájukban elsorvadnának.

Tisztelet, hála, részvét, becsvágy, kötelességérzet ép olyan kevéssé üthetnének tanyát az ember szívében társas érintkezés nélkül, mint irígység, káröröm, bosszúság, gőg, hiúság, miből megérthető, hogy határozott erkölcsi jelleme is csak a társadalomban élő embernek lehet. S mily hathatós fejlesztője a tehetségeknek a rokon tehetségek egymásra való hatása, mily csodás tökéletességre emelkedik ez által egyesekben a művészi erő, mily számtalan irányú képességeket ébreszt az emberben az élet küzdelmei között a nagyravágyás és szükség!

A társadalom hatása az emberek belső életére életmódjukban, egész külső életükben is nyilvánul, mely sokféleségben s pallérozottságban a társadalom fejlődésével nőttön nő. A hivatásból, szükségből vagy szokásból végzett foglalkozások ezer meg ezer neme, a sokféleség a táplálkozás anyagában, tömegében, módjában s idejében, a társas érintkezés, emberbaráti? munkásság s közhasznú fáradozás számtalan for · mája, a finomabb s durvább, nemesebb s nemtelenebb szórakozások s élvezetek, melyek úton-útfélen kínálkoznak egye-

seknek s tömegeknek egyaránt, – mindez végtelen változatosságot idéz elő egyesek életmódjában, de egyszersmind végtelen különféleséget hoz létre e tekintetben az emberek millióiban.

Hogy a társas élet óriási hatása a társadalom tagjainak minden életjelenségére mily végtelen áldás forrásául szolgál, fentebb-alantabb állóknak egyaránt, az nem szorul bizonyításra. Tagadhatatlan» azonban az is, hogy egyszersmind fészke számtalan bűnnek és elfajulásnak, melynek megmételyező befolyása alól csak kevesen szabadulhatnak s minél fejlettebb a társadalom, annál kevésbbé. Azért nem csoda, ha nem magát a társas életet is, de annak fejlettebb, erkölcsrontó élvezetekben gazdag formáját sokan szerencsétlen, átkos alakulásnak tekintik, sőt vannak olyanok is, akik a teljes magánybavonulást, a legegyszerűbb természetszerinti életet mint egyedül boldogítót hirdetik s részben követik is.

Nem nehéz átlátni, hogy akik ilyen nézeteket vallanak, éppen oly egyoldalúan fogják fel a társadalmi élet jelentőségét, mint akik a szellemi míveltség minél általánosabb elterjedését tekintik ilyen sötét pápaszemen át, s hogy a diogenesi vagy remete életet élők követendő például éppen nem szolgálhatnak. Annál inkább méltánylandó azonban azoknak a törekvése, kik bármily állásban buzgón fáradoznak a társadalom betegségeinek gyógyításában, bár – sajnos – rendszerint nem nagy eredménynyel. Azonban nemcsak gyarapító és fejlesztő hatása van a társadalomnak (minél fejlettebb) az egyes emberek belső és külső életére, hanem sok tekintetben csökkentő és korlátozó is. Minden erő s tehetség csak munkásság, gyakorlás által fejlődhetik s tökéletesbülhet; ha nincs, a mi munkásságra készti, csirájában elsorvad. így marad a társadalomnak mindennemű emberi szükség kielégítésére szolgáló munkássága folytán az egyesekben sok szunnyadó erő tétlen aléltságban, mely, ha az illetőknek mindennemű szükségleteik kielégítéséről maguknak kellene gondoskodniok, kisebb-nagyobb mértékben bizonyára kifejlődnék bennök. Míg a fejlett társadalomban élő ember egyes irányokban állása, kenyérkeresete s kedvtelése szerint a tökéletességnek lehető legmagasabb fokát érheti el, addig más irányokban, melyek munkásságát nem veszik igénybe, határozottan hátrább marad, mint a kezdetleges tár-

sadalomban élő, vagy robinsoni életre kárhoztatott ember. Nem tűnnek-e el egyre jobban a gazdasszonyt erények, a hol a háziasszonyok mindent, amire a ház körül szükségök van, fáradság nélkül készen· szereznek be, vagy cselédeikkel készíttetnek el.

A társadalom csökkentő, korlátozó hatása főleg az emberek physikai életében nyilvánul a test elpuhulásában, ideggyengeségben, az ellentállási képesség csökkenésében, mely jelenségek annál szembetűnőbbek, minél fejlettebb társadalomban él valaki, s minél több módja van a gondozó társadalom mindennemű elkényeztető eszközének elsajátítására. Ezek a hatások örökségképp szállnak át nemzedékről nemzedékre; innen van, hogy a jobbmódúak között egyre szaporodik a gyenge szervezetű, ideges egyének száma, kik közül csecsemő-korukban ugyancsak kevesen maradnának életben a legféltőbb szülői gondozás nélkül, ha olyan hatásoknak volnának kitéve, melyek között a társadalom elkényeztető gondozásától majdnem teljesen megfosztott czigánypurdék keményen meg tudnak állani.

Olyan a természet, mint a gyermek, kinek gyenge szülők mindenben kedvében járnak. Aminek megtagadása eleinte nem igen bántotta volna, azt, ha kívánsága mindig teljesült, később szükségesnek tekinti s makacs követeléssel sürgeti. Ilyen követelő szükségök van a századokon át kedvező társadalmi viszonyok közt élő nemzedékeknek a szorgos gondozásra, mely nélkül a vadon élő emberek nagyrészt éppen ellehetnek, mint ahogy ellehetett a történet előtti ősember.

A társadalom elpuhító hatásának ellensúlyozására szolgálnak a testedző sportok különféle nemei, melyek a test ellentálló képességének fokozásán kívül olyan erők kifejtését is eszközlik, melyek különben – az illetők rendes foglalkozásuknál nem szorulván rájuk – fejletlenek maradnának, vagy szunnyadó állapotukból fel sem ébrednének. S ugyanez áll a működvelés számtalan részéről és formájáról.

Mindazok közül a hatások közül, melyeknek az egyesek a társadalomban alá vannak vetve, a legerősebb s legfontosabb az akarat irányítása és korlátozása. Ha az együttélők tömegében mindenki korlátlanul kénye szerint élhetne, ha cselekedeteiben vágyain s ösztönein kívül semmi egyéb nem

volna irányadó: az együttélés csakhamar veszedelmesebb s elszenvedhetetlenebb lenne, főleg a gyengébbekre nézve, mint a legelzárkózottabb remeteélet. Azért vannak minden társadalmi alakulásnak törvényei, rendszabályai, melyek amint egyrészt az egyeseket mások önkénye ellen védik, úgy őket másrészt akadályozzák, hogy önkényüket mások kárára ne érvényesítsék. Azért vannak megbízottai, alkalmazottai, akik a törvényeket hozzák, végrehajtják s megtartásokról gondoskodnak. Hogy kik hozzák ezeket a törvényeket s kik hajtsák végre, arra nézve nagy különféleség uralkodik az egyes társadalmakban. Itt egy személy, osztály vagy néptörzs az uralkodó a többi felett, ott több kiváltságos osztály vagy néptörzs összeségének kisebb-nagyobb befolyása alatt áll a törvényhozás és kormányzás.

A közigazgatás és kormányzás formái közül bármelyik lehet üdvös, ha az alatta állók jellemének s műveltségi fokának megfelel, de elfajulásában lehet szintúgy átkos is s az egyeseknek nemcsak életére, hanem még jellemére is kiható, így a tapasztalás mutatja, hogy amely népek, néptörzsek vagy osztályok hosszabb ideig zsarnok uralom alatt élnek, azok rendszerint ravasz, alattomos jelleműekké válnak, a korlátlan népuralom alatt pedig rakonczátlanság s megvesztegethetőség burjánzik a köznapi lelkek tömegében.

Annál, hogy kik a társadalmi törvények alkotói, végrehajtói s őrei, fontosabb, hogy milyenek maguk a törvények s milyenek szellemi és erkölcsi tekintetben azok, kik a törvények végrehajtásával s érvényesítésével meg vannak bizva. Mit érnek a jó törvények, ha gondozóik nem tudnak, vagy nem akarnak nekik érvényt szerezni s az egyesek jogait nem csak meg nem védik, hanem még maguk is durván megsértik? – S mit ér a legjobb, leglelkiismeretesebb közigazgatás és bíráskodás, ha igazságtalan, sokak érdekét sértő törvényekre kell támaszkodnia? A hol ilyenek a törvények, ott még kisebb baj, ha végrehajtói nem a leglelkiismeretesebbek, elnézésük legalább enyhítheti az egyes törvényekben rejlő igazságtalanságot.

Mivel a törvényekben rejlő erő, bármily igazságosan egyensúlyozzák egymást bennök a jogok és kötelességek, nemcsak felhatalmazó és védő az egyesekre nézve, hanem

mindig egyszersmind korlátozó is, s az ember rendszerint több érzékenységet tanúsít a rája nézve kellemetlen, mint a kellemes iránt; azért, nem említve a törvényeket szándékosan sértők, vagy az értelmezésükön czívódó pörlekedők tömegét, mindenütt és mindig vannak kisebb-nagyobb számmal olyanok, kik a társadalmi renddel s törvényekkel nincsenek megelégedve s elégedetlenségüknek külön, vagy tömegbe gyűlve, kifejezést adnak. Az elégedetlenség természetesen ott szokott leggyakrabban jelentkezni, ahol a törvényhozásra való befolyásból a nép egészben vagy nagy részben ki van zárva s főleg a választási jog minél általánosabbá tételének sürgetésében nyilatkozik.

Nem is vonható kétségbe, hogy minél fejlettebb s a míveltségben előrehaladottabb valamely társadalom, annál inkább követelheti, hogy tagjai legnagyobb részének a törvényhozásra választójogával befolyása legyen. Csakhogy mikor és milyen mértékben terjesztessék ki időnként a választási jog a belőle még kizártakra, annak megítélésére egyedül maga az illető társadalom illetékes. Hogy e jognak kiterjesztése még a legmíveltebb társadalmakban sem lehet teljesen korlátlan, az alig szorul bizonyításra (gyermekeket, erkölcsileg beszámíthatatlanokat s elzüllött csavargókat ki tenne választokká?); az igazság csak azt kívánja, hogy a jog élvezésének feltételei ne legyenek mások, mint aminőknek a társadalom minden épelméjű tagja előbb-utóbb megfelelhet, korlátai ne legyenek olyanok, melyeket átlépni a társadalom számos tagjának mindenkor teljesen lehetetlen. így mindenesetre kevésbbé igazságtalan feltétele a választói jognak az olvasni-, írnitudás, az államnyelv ismerete, minimális adóteher, mint a tartozás valamely népfajhoz, nemzetiséghez vagy nemhez, miből világosan következik, hogy a választói jognak kiterjesztése a nőkre csak idő kérdés lehet.

Ily szempontból tekintve a dolgot, a kevés népszerűségnek örvendő pluralitás sem tekinthető minden körülmények között elvetendőnek, ha feltételei lehetővé teszik mindennemű osztályban s állásban levőknek a többes szavazati jog elnyerését. Abból, hogy az igazság szerint a választói jogban a társadalom minden ép elméjű tagjának előbb-utóbb részesülnie kell, éppen nem következik, hogy e jogot a társada-

lomnak vagyoni, szellemi és erkölcsi tekintetben egymástól végtelenül különböző tagjai mind egyenlő mértékben élvezzék. Mennyivel több érdek fűzi a törvényhez a tekintélyes vagyon birtokosát, mint a földhöz ragadt szegényt, kinek saját személyén kívül nincs semmije, mi a törvény védelmére szorulna s égbekiáltó igazságtalanság-e, ha olyan egyének, kik közhasznú tevékenységökkel vagy nagyobb közterhek viselésével a társadalom czéljait hathatósan előmozdítják, a törvényhozásra nagyobb befolyást nyernek, mint olyanok, kik semmi tekintetben sem tesznek a társadalomnak észrevehető szolgálatot?

Különben a nép legalsóbb rétegeinek javát illetőleg nem is olyan fontos és egyedül üdvözítő a társas együttlét számos áldásai mellett a választási jog, melynek gyakorlásában a míveletlen tömeg gyakran válik egyéni vagy osztályérdekek eszközévé s csak vétkes ámítás hitetheti el a néppel, hogy a választói jog hiányában nincs semmi, ami a társadalomhoz, a hazához fűzné s iránta hálát és szeretetet ébreszthetne benne. Azért minél hangosabban hirdetik az izgató népvezérek, hogy a választói jogot még nem élvezőknek nincs hazájok; annál szentebb kötelessége a nép igazi barátainak a népet arról felvilágosítani, hogy beláthatatlanok azok a jótétemények, melyekben a fejlettebb, emberszeretettel áthatott társadalom a választói joggal nem bírókat is részesíti s minden tevékenységük, melyet a társadalom érdekében kifejtenek, gazdagon gyümölcsözővé válik számukra.